



ՄՈՒՍԱՅԻՔ ՄԱՍԻՎ Զ Ա Յ Ն ԸՆԿԵՐԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՕԴՈՍՈՍ 1

1864 Բ. ՏԱՐԻ

Թիր 26

ԲՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՄՈՒՄՆՈՒԹԵԱՆ

Ա.

ՃՇՄԱՐԻՑ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆ ՍԵՐԻՑ

Մարդու՝ Արարչին կարգադրութեանը համաձայն ընկերական էակ մըն է . այս կարգադրութիւնը ուղիղ կերպ ալ կրնար լինել . կրնար մարդս փոխանակ հազար միլիոնի մը մէկ անգամը լինելուն բացարձակ տէր լինել բոլոր իւր տեսածներուն . մեր բնական Աշխարհը թէ եւ որից աշխարհներէ փոքր է , սակայն իւր բընակիներուն ամեն մէկուն համար հարիւրաւոր արտավար տեղ կրնայ մատակարարիկ է :

Հարկաւ շատ գիւրին էր Արարչին համար որ մեր երկիրը միլիոնաւոր մէկսէկէ զատ զնդակներու բաժաներ եւ ամեն մէկին վերայ մէկ արու եւ մէկ էդ ստեղծեր եւ միայն նոցա իշխանութեանը յանձներ իրենց աշխարհը եւ իրենց սերունդը , իսկ կեանքերնուն տեւողութիւնն ալ կրնար փոխանակ հարիւր տարիներ միլիոնաւոր տարիներ ընել եւ ասոնց հետ մէկտեղ նոցա ամեն տեսակ երջանկութիւն եւ

խաղաղութիւն շնորհել .

Ամենակարող սկզբնապատճառը այս ամենը կրնար ընել , սակայն չէ ըրած :

Մարդկային ընկերականութիւնը մէկ ընտանիք մըն է , եւ ամենուն շահը մէկ է . ամեն անհատ ուրիշ անհատներէ կախումն ունի . մէկ անհատը շահելով ամբողջ ընկերութիւնը կը շահի . հակառակ կամ անմիասնական շահ չի կայ , չի կրնար լինել . տղիսութիւնն է որ մեջ ասոր հակառակ մտածել կու տայ . երբ ես գենաս մը հասցընեմիմ ընկերիս—ինձ մօտ լինի թէ չեռու—ինքզինքա ֆասած կը լինիմ , եւ երբ իմ ձեռքէս եկած օգնութիւնը չեմ ըներ ընկերներէս մէկուն որ կը կարօտի—ինձ մօտ լինի թէ չեռու—ես բնութեան ինձ պարզեւած մէկ երջանկութեան միջոցը առանց շահի կը թողում :

Այս փոխադարձ յարաբերութիւնը եւ հանրական կամ ընտանեկան շահը թէ որ աչքերնիս բանանք ամեն օր պիտի տեսնենք . դիմութեանց յառաջադիմութիւնը—աշխարհադրութեան , պատմութեան , աստեղաբաշխութեան ,

երկրաբանութեան , քիմիագիտութեան եւ բը-
նաբանութեան—այս ըսածնիս կը հաստատէ եւ
կտուգուի արհեստից յառաջաղիմութեամբը
—մեքենականութեան , շոքեկառքերու , շոգե-
նաւներու եւ հեռագիրներու— :

Աստուածաշունչն ալ այսպէս կուսուցանէ .
Սամարացին վիրաւորեալ Խրայեցին եղայրը
չէր եւ այնքան ստիպեալ ալ չէր իւր ընկերը
սիրելու որբան որ Ապէն կը պարտաւորէր սի-
րել ու պաշտպանել Արէլը :

Արդ թէ որ պարտաւորեալ եմք սիրել եւ
պաշտպանել մեր ընկերները չնդհնդբար —քանի
որ հանրական շահն այսպէս կը պահանջէ — ու-
րեմն հանդարբար ալ նոյն պարտաւորութիւնը
ունիմք . մեծը փոքրիկը եւ հաւաքուածը ան-
հատը պարտի իւր մէջ պարունակել . թէ որ ես
անիրաւութիւն մը ընելով իմ ընկերիս եւ կամ
ձեռքէս եկած օգնութիւնը նորա չընելով—կու-
զէ Ափրիկեցի լինի , կուզէ Հնդիկ եւայն ան-
խուսափելի կերպով միշտ պախարակելի եմ ,
հապա որբան մեծ պիտի լինի իմ յանցանքս թէ
որ չի պիտի եւ չի պաշտպանեմ իմ աղջակեց-
ներս , ազգականներս եւ մասնաւորաբար իմ եղ-
բայրներս :

Վարդկային ընկերական կարգադրութեան
հետ մէկ տեղ սկզբնապատճառը , ընկերական
շենքին համար մէկ ամրակուռ եւ դոյական հիմ
մը դրած է . իրաց այս կարգադրութիւնը իս-
կըզեանէ անափի կայ եւ Արարչն ամենէն ա-
ռաջին հրամանն է որ անկարելի է դործադրել
մինչեւ անհատից այս ինչ կատարելութեան ժա-
մանակ :

Ճշմարիտ Քրիստոնեաց եղող ընտանիքի մը
մէջ — ըստ կարգադրութեան Արարչն — ամեն
մէկ անհատ Ապէնի նման սահմաննեալ է պա-
հապան լինել միւսներուն . « Արէլ քեզի պիտի
հնազանդի ո ըստ Ահօվահ Ապէնին և եւ դու-
անոր պիտի իշխես » . ընտանիքի մը մէջ գտնր-
ւող ամեն մէկ անհատ միւսները կը կառավարէ ,
մասնաւորաբար մէծերը եւ դօրաւորները կը կա-
ռավարեն իրենցմէ փոքրիկները եւ տկարները :

Այս կառավարութիւնը երկաթեայ գաւա-
զանաւ չէ եւ ոչ ալ իշխանութեան սովորական
տիրապետութեամբը , այլ Շիշդ այն կառավա-
րութեան նման որն որ Ագամ ունէր Ահօվահն եւ
ուրիշ արարածներուն վերաց :

Այսիկ եւ կամ ինիկ , ծնողք եւ զաւակ ,

եղբարք եւ քորք , ասոնց ամենիքն ալ մէկզմէկու
ձեռքերնուն եկած օգնութիւնը ընկելու են եւ
մինչեւ անդամ՝ ի պահանջել հարկին մեռնելու
են , ասոնք կենաց ամեն պարագաներուն մէջ
իրարու առաքինութեանը , օգտակարութեանը
եւ երջանկութեանը համար աշխատելու պար-
տաւոր են .

Արդարեւ խիստ հաճելի է տեսնել այնպի-
սի ընտանիք մը որոյ ամեն մէկ անդամ կը սիրէ
միւսները , ամեն բարիք նոցա համար կը աենջայ
եւ նոյա բեռը յօժարութեամբ կառնու իւր վե-
րայ . ամեն Ճշմարիտ եղայրը այսպէս վարուե-
լու է քրիստոնեայ լինելու եւ երջանիկ ընտան-
եաց մը մէջ գանուելու համար :

Ճշմարիտ քրիստոնէական իրաց այս կացու-
թեան մէջ — որ ամենեւին խորութիւն չըներ
հրէից , Յունաց , Հեթանուաց , Քրիստոնէից ,
գերեաց , ազատաց , արականաց , եւ իգակա-
նաց մէջ գանուելու համար :

Ճշմարիտ քրիստոնէական իրաց այս կացու-
թեան մէկ տեղ սեռէ անթափ եւ հեշտասէր են .
աղջիկներն ու դեռահաս կիներն անդամ դիւ-
րավնասելի եւ զգայական ինչպէս նաեւս ըն-
կերական են . շատ դիւրին չէ որոշելը թէ ո՞ր
սեռին աղջեցութիւնը աւելի կարեւոր է միւ-
սին վերաց այնպիսի պարագայի մը մէջ ուր փո-
խագարձ աղջեցութիւն մը անհրաժեշտ է .
եղայրը մը քրոջ մը որբան որ հարկաւոր է , այն-
քան հարկաւոր է քոյր մը եղբօր մը :

Ոմէ որ բնութեան պահանջումը այսքան
լինէր մարդկային ընկերութենէն , ամեն բան
հոս կը դադարէր , բայց իրողութիւնը այսպէս
չէ . ընտանիք մը իւր անդամները պատրաստե-
լու է հանրական ընտանեաց , աշխարհի , ներ-
կայի եւ ատլագայի համար :

Ընտանեկան դպրոցի պէս դպրոց չի կայ եւ
երկինից տակ այնպիսի տեղ մը չը կրնար գտնը-
ւուի որ ընտանեկան դպրոցին նման մեզ կրթու-
թիւն մատակարարէ . եկեղեցին անդամ չի կըր-
նար :

Արաց սովորական ընթացքին մէջ կը հաս-
նի ժամանակ մը երբ ընտանեկան կրթութիւնը
կը դադարէ , տղաքներն — եթէ ոչ աղջիկներն

— իւրեանց երեւակայական իմաստութեան եւ զօրութեան մէջ ծնողական զսպումն կալսին չախորդիլ եւ քիչ շատ անզպելի հանգամանք մը կստանան . կիրքերնին կը զօրանայ կամ գործունէութիւն կստանայ , ինչպէս նաեւս ախորժական երը . ահա այս ժամանակը , այս փոթորկալից միջոցը , այս մարդկային կենաց ամենէն աւելի գրգռեալ ժամանակը , սովորաբար երիտասարդները կը ցրուն ասդիս եւ անդին . սեռերուն այս բաժանումը երբ որ տեղի կունենայ՝ ի՞նչ բան կրնայ արդիւել այն անխուսափելի եւ մահատու կործանումը որ նոցա կսպասէ .

Այս երկիւղալից ժամանակին մէջ—թէեւ հաւասարաբար երկու սեռերուն համար—ի մաստուն կարգադրութեամբ մը մէկ նոր կիրք մը երեւան կելլէ , որ է սիրել հակառակ սեռը . այս սեռը բոլորովն ապրեր է եղբարց եւ քերց մէջ եղած սեռէն եւ աւելի զօրաւոր ալ է . ընտանեկան սիրոյ վերանորոգում մըն է այս քիչ մը առաւելութեամբ , առջնէն զօրաւոր է եւ շատ պարագայից մէջ մահէն ալ զօրաւոր է . ասոր նպատակը եղբայր մը եւ քոյլ մը մէկզմէ . կու կողակից ընել է , ոչ թէ քանի մը տարուան համար այլ մինչեւ գերեզման մինչեւ կենաց վերջը , այս կեանքը երկար մնի կամ կարճ , յիսուն տարի , հարիւր տարի կամ հազար . Այս յարումէն կու գայ ամուսնութիւնը եւ ասով կապահովի բնութեան ամենէն մեծ նըսպատակը :

Ինչ իմաստուն եւ մարդասիրական նպատակ . եթէ Արարիչն որ եւ իցէ կերպով մարդկային սեռին վայելած բարիքներուն հեղինակն է — ինչպէս որ է ամեն բանի մէջ—ամուսնութիւնը իւր պարգեւներուն ամենէն նուիրականը ամենէն մեծն է . ամուսնութիւնը՝ որ սեռեւրու վերջն կը թարանն է :

Ամուսնութիւնը՝ ընկերական եւ խմացական է բնական եւ բարյական , ոմանք ընկերականը ընականի հետ շփոթած են—սէրը ցանկութեան հետ—սակայն այս երկուքը մէկզմէկէ շատ տարրեր են . եւ միշտ միատեղ չեն գանուիր ինչպէս արականաց նոյնպէս ալ իգականաց վերայ . Բնական ամուսնութիւնը երբեմն փութացընելով եւ շատ անդամ քաջալերուելով ցանկութեամբ , պարագային կարեւորութենէն կը յառաջանայ :

Այս պարագայիս տակ ամուսնութիւնը

պարտաւորութիւն եւ կարեւորութիւն կը լինի , առանց որպէս Աշխարհս գարշելի ընթացք մը կունենայ . ամուսնութիւնը ընկերութիւնը մէկը մէկ կապող ոսկի շղթան է . լուծէ՛ զայն , Աշխարհ տախն ու վայ կը լինի եւ մարդուս հաղարաւոր տարիներով ստացած փորձառութիւնը չի կրնար նոր եղանակ մը գտնել ամուսնական կապէն զատ մարդկային ընկերականութեան ապահովութեանը համար .

Ամուսնութիւնը , պարտաւորութեան տեղ գնելով ՚ի գործ գրուելու է եւ այս գասը թէ ընտանեաց եւ թէ որ եւ իցէ կը թարանի մը մէջ մատակարարուելու է . երիտասարդք արու կամ էգ ուսանելու են թէ ամուսնութիւնը իրենց կենաց երաշխաւորութիւնն է եւ ոչ թէ խաղալք . ամուսնանալը ընդհանուր օրէնք լինելու է առանց բացառութեան : Ամուսնութիւնը ու մանք կրօնական կարգադրութիւն մը կը համարին , քանի որ ան ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՊԱՐՏԱԿԱՐՈՒԹԻՒԽ մըն է :

Աշխարհիս վերայ թանկագին բան մը ապահովելու համար—առաղջութիւն , գիտութիւն , կամ բարոյական գերազանցութիւն—յարատեւութիւն եւ երբեմն ալ անձնանուիրութիւն կարեւոր է , իրողութիւնը այսպէս է նաեւս ամուսնութեան մէջ մանաւանդ հեշտամեր ընկերութեանց մէջ :

Մէկը որ միանգամ ընտանիքի մը գլխաւոր ընի կը լինի , կողակից մը կապահովէ , այսպիսին կարեւորութեան պահանջածէն աւելի ընթացք մը չունենալով , փափուկ , տկար եւ հիւանդնկան տէր լինելէն զգուշանալու է :

Թէկը որ ամեն ամուսնացող երիտասարդ մեծ հարստութեան տէր լինէին հարկ չի կար մեզ հոս յիշել թէ՝ այն երիտասարդը որ ապրուստ գտնելու համար իւր ձեռքերուն կարոտ է , պարտի նախ իւր աշխատութիւնն ապահովէլ եւ հապա ամուսնանալ այնպիսի օրիորդի մը հետ . վասն զի խիստ դժնդակ բան է այնպիսի ընտանիք մը պահել մարդու մը համար : Այս ըստ սերվ չեմ ուղեր վերաւորել իդական փափիութիւնը եւ մեղմութիւնը , քաւ լիցի . թէեւ այս յօդուածիս ընթացքին մէջ պահի յայտնութէ նոցա փափիութիւնը եւ մեղմութիւնը որ քան ծանրագին է արականաց համար թէ որ չսպառապանց լինի :

Մէկ ուրիշ գժուարութիւն մըն ալ կայ , այն

դեռահաս մայրերուն կողմանէ որ առողջ եւ զօրաւոր են . ատոնցմէ ոմանք խիստ շատ կը խորհին իւրեանց գաւակներուն յարմար կը թութիւն տալու եւ կան այնպիսիներ որ իւրենց բոլոր ժամանակը ու ջանքը այս նպատակին ծառայեցնելով, ուրիշ աշխատութեանց ժամանակ չեն ունենար . այս պարագայիս տակ հարկ եղած տեղեկութիւն չունեցող երիտասարդ մը անյարմար կնկան մը երիկ պիտի համարի ինքը պիտի . արդ այնպիսի դժուարութեան մը ի՞նչովէ յաղթելու է եթէ ոչ դաշնակցութեամբ :

Եթէ մարի եւ սրտի մշակութիւնը ուրիշ պիտոյքներէ եւ առատութենէ մեծ արմէք ունի կնկան աշքին առջեւ, եւ թէ որ երիկ ու կը սիկ չեն կրնար միաբանիլ, երիկը պարտի ուրիշ վայելքներէ զրկուելու յանձնառու լինիլ 'ի սերըն իւր գաւակաց . Տարակոյս չե կայ որ եթէ արականները ամուսնանալու պարտաւորող շարժառիթներուն մէջ ախորժակի պահասութիւն լինի ամուրի մնալու սովորութիւնը խիստ պիտի ընդարձակի . ուր որ հեշտասիրութիւնը կը տարածուի անկնութիւնը կը հանրանայ . այս ըստածնիս ստուգուած է Անտոնի, Փարիզի, Կոր Ֆօրքի, եւ ասոնց նման քաղաքներու մէջ :

Աշխարհս հանրական անկնութենէ, ծանօթ պարտաւորութիւն մը եւ վերջին շահ մը անարդուելէ ազատելու համար, կանանց սերը խրանուսուած է մէկ նոր եւ ամենախրոխտ ախորժակով մը որն որ կրակի եւ ուրիշ կարեւորքաներու նման թէ եւ բարի ծառայութիւններ կընէ, բայց շատ անդամ ալ կը տիրապետէ :

Այս ճաշակը կամ ախորժակը ուրիշ փափաքներու նման մէր հանդամնանայ ներդործութիւն կու տայ այս կամ այն կերպով մեզ յառջ մղելով — ինչպէս որ ծանր լախտը բնական կարողութեամբ իրեն առջեւի սեպը կը մղէ, բայց այս բաղձանքները լախտին նման կոյր են երբ գատողութեամբ եւ խիղճով չուղղուին եւ կինան փոխանակ օգուտ յառաջնելու չարեաց պատճառ լինել . միայն գաղաններն են որ առանց գատողութեան, խղճի, եւ դիսութեան կը վարուին եւ իրենց փափաքներովն կառաջնորդուին . մարդուս փափաքները թէ որ օրինաւորաբար գործադրուին երջանկութիւն կը պատճառ են, եւ այս կետիս մէջ աւելի զօրաւոր են . յօդուած մարդկային սեռին . ընդհակա-

կառակը թէ որ մեր փափաքները տապօրինաւոր կերպով գործադրենք հարկաւ կը վնասուինք ու կը կործանինք :

Այս մը սիրելու տենջանքը իր բնական զօրութեամբ խիստ կարեւոր է մեղ պարտաւորութեան մը մղելու եւ ամուրիութենէ ազատելու համար :

Դասողութեամբ եւ խղճիւ եղած ամուսնութիւնը մեղ չէ թէ միայն զուարձութիւն կը պարզեւէ այլ նաեւս մեր սերունդին բազմանալուն կը նպաստէ որ ամուսնութեան երկրորդ մեծ նպաստին է :

Յանկութիւնը միջոց մըն է քան թէ վախճան եւ երիտասարդք պարտին ամեն ուրիշ ըզդացմունք ասոր չի զոհել . շատերը ամուսնութեան մտաւորական բարոյական եւ ընկերական մասերը ասոր կը զոհեն բոլորովին իրենց անձին կորուստովը :

Յանկահան կիրքը պէտք է իւր տիրոջն հետ մնայ . Այս սուսէս որ հարիւր քսան տարեկան մեռաւ « իւր բնական զօրութիւնը չի կորսնցուց » :

Գրութեանս ընթացքին մէջ պիտի հաստատեմթէ՝ եթէ ցանկական կիրքը օրինաւորութեամբ գործածուել, ընդհանուր մարդկային սեռին երջանկութեանը մեծապէս պիտի նպաստէր, քանի որ ցաւալի է ըսելը որ այս կիրքը չարաչար գործածուելով ահազին աղետից պատճառ եղած, մարդկային ընկերութիւնը սուդի, ողերու եւ վայոց մէջ թաղած եւ արտասուաց Ովկիանոսին մէջ առաքինութիւնը ու երջանկութիւնը ընկլմած է :

« Աշխարհաշարելոց յամառութիւնները տակաւին կը ջասագովին զֆիդրանեանը սա ոչինչ խօսքով թէ՝ անի մէխանէճին պարտք չունի . թերեւս աս խօսքով անոր արբեցողութիւնը ծածկել կուղեն . բայց պարտք ունենալը ամօթքան մը ըրլալէն 'ի զատ՝ ինսդիրն ալ պարտուց վրայ չէ . ուստի այս անդամ միայն առնոր նշանաւոր արբեցողութեանը վրայով տեղեւ կութիւն կու տամնոյն պնդողներուն գէմ, ուրոնք կըսեն թէ անոր օրական պարենին չափը գաւաթ՝ մը ջուր եւ նշխարհք եր :

Այս մարդք Պալւոստին տանը դռնէն ներս մտածին պէս՝ կատարեալ հովարտս մը կըսար մեկնալուն լոկ քիւրտ մը, ոկրտմոլ, արբեցող,

քսու, եւ այլն եւ այլն, 100 անդամ եւ այլն։ Վարիամ, կը կանչէր իր սենեակէն։ Գալուստին կինը արտօրալով կերթար։ — ըրազի մը տուր, կը խմէր ու գաւաթը ետ չէր տար։ Վարիամն ալ գարձեալ կը լեցնէր։

Այս ատենները կիրակի օր մը հանդերձ ընտանեօք Գալուստին տունը գտնուեցանք։ ճաշոյ ժամանակ եղաւ հրաշագործն ալ հասաւ։ բայց մեր պատճառաւ կանայք պարտաւորեցան մեղմէ եաքը ճաշել, որով հայրս խոչընդուն եղաւ Տիգրաննեանին։ Ես դիտեմ որ ախրժակ բացուելու համար ճաշէն առաջ մէկ երկու գաւաթ օղի կը խմուի, չէ թէ ստամբուր լեցուելն ետքը, ուտոտի Տիգրաննեանը իւր կրից յուղանցը պատճառաւ ճաշոյ ատեն խմած 8—9 դաւաթ օղին բանի մը տեղ չդնելավ։ թոյն ալ ըլլայ պիտի խմէ եղեր, հարկաւ այն անդամ Վարիամը իր դէմը ըլլալուն համար։

Օր մըն ալ տեսանք որ խիստ զինովյած բազմոցին վրայ փուռւեր էր։ դէմն ալ երկու տղայ նստեցուցեր էր ու երգել կու տար։ մէկը Գալուստին տղան էր, իսկ միւսը չէինք ճանչնար։

Ենդամ մըն ալ պարտէզնն մէջ ծառի մը տակ նստած՝ շիշ մը օղի եւ պիտի մը տանձ ախտէ։ յով առջեւը դրած զուարձանալնինի պարտէզնն բուն տէրը, որ տաճիկ մեծանուն էջենտի մի էր, բերմամի իւլից անկից կանցնի։ Տիգրաննեանը որովհեաեւ սուրբ է, եւ ո՛չ մէկ քաղաքականութեան շարժում մը ընելով անտարբերութեամբ իր հանդիսուր կը նայի։ յետոյ է ժիշտին սա գանդատը ըրաւ Գալուստին եւ իւր գերդաստանին։ « պունուն օգումուշը զունա եադրշըր մը քի բազրը վէ մէզէյի եօնիւնէ ամբըշ եան կէլմիշ։ ողին տէ օրատան կէշ չէյօրում տէ գընըսոանմացարագ հիշ պիր սա գընմագ նիշաննեսի կէօսթերմէսին ո»

Ես նշանաւոր կը կոչեմ այս արբեցողութիւնները, որն որ Տիգրաննեանին չէր վայելեր։ պարզապէմն անդամ գործածելու ըստ պահանջման ակնածութեանց զիւրախար ազդայնոց։ Քանի քանի անդամ դրակից կանայք Գալուստին եկան աղդեցին որ՝ սա վարդապետը տուտենց եկան աղդեցին որ՝ սա վարդապետը տուներնուդ կրունցուցէք, քանզի աղաներնիս գան կոխել տան պիտի ու մենք չենք թողուր կոյ։

Երդեօք ի՞նչ կը խորհիս, սուտ վարդապետ։ այս ըստած խօսքելը սո՞ւտ են թէ իւ

րաւ։ բայց աղէկ գիտես որ իրաւ են։ Ամեն չարիք եւ չարութիւն կատարեալ են վրադ։ Վարիամը ինչո՞ւ Քիւրախատան վախուցիր։ անոր 13 տարեկան տղան ինչո՞ւ համոզեցիր որ քեզի վոքրաւոր ըլլայ։ ինչո՞ւ Գալուստին շիրմիք նուսխասի տուլիր յուսալի է որ կախարդութեան արուեստն ալ ունենաս, որ այսքան եղեւնագործութեանց տէրն ըլլալով՝ անտարբեր կը պարագան։ Ըստ՝ Գալուստին տղան ուրո՞ւն համոզմամբ իր հօրը գրապանէն մէօհիւրը գողցաւ, որ շնած նամակը կնքելով Քիւրախաննեն առ մարիսմէլ։ Պօլիս խրկեցիր, որ պայմաննեալ ժամանակիդ կինը ճամբայ ելելու ատեն Գալուստը քովիդ ճամբես։ Ասոր համար քեզի վոքրաւոր ըլլալու համոզեցիր զաղան։ Այս դաւաճաննութիւնները որ ըսիր՝ ալ քեղնէ ի՞նչ կը պակախ, ամենեւելին բան մը։

Իսկ եւ իսկ Ուտոնն չեպիսկոպոսը տարտարուէն փալսեր ու երկրիս երեսն է ելեր։ մինչ չեւ հիմայ կամ կաշառքով կապի, եւ կամ հմայութեամբ։ բայց Աստուծոյ արդար դատաստանը պատրաստ է հարուած մը տալու անոր, որ եթէ բուն ինքը Ուտոնը չէնէ՝ զննէ երթայ գասակից ըլլայ անոր։

Ամժանապատիւ խմբագիր, ընդունեցէք այս ձանձրացուցիչ գրութիւնս ալ ներզամիտ ողով։ որոյ սպասեալ։

Մասմ ձերում ազնութեան

1864 Յուլիս 16 Խ. Շ. ՅՈՎԱՆԻ ՍՍՐԴԱՆԱՆ

Հարկ չի չայ հոս երկարօրէն բացատրելթէ Տիգրաննեանն է բոլոր այն նամակներուն հեղենակը որ Գալուստին բերնէն անոր ինկանը խըրկուած են։ մինք ասիկայ շատ ազէկ դիտենք։ այս նամակներէն մէկն ալ մինչեւ այսօր Բալուեցի Աւելիք Պետրոսնեանին քովի է։ իսկ այն նամակը որ Գալուստին տղուն բերնէն Ազգային Արքութեան խրկուած է, ամեն մարդ կը սայ որոշել թէ այն նամակն ալ Տիգրաննեանի շարագրութիւնն է, վասն զի պարտիզանին արդան անուսումն մէկը ըլլալուն այնքան խօսք չի կրնար մինչեւ այսօր գանել եւ գրել։ Տիգրաննեանի այս խարդախութիւնները թէ եւ բաւականէն աւելի են անոր ի՞նչ տեսակ մարդ մը ըլլալը յայտնելու, բայց մինք պարտ անձին կը սեպենք յետադայ տեղեկութիւններն ալ հրա-

տարակել որպէս զի ամեն մարդ աւելի յստակ տեսութիւն մը կարենայ ընել այս վարդապէտին վրայ :

Տիգրանակերտու մէջ երկու երեք ամիս նստելէն վերջը Բալուոյ ժողովրդեան խնդրանուքը Դեկտեմբեր ամսոյ մէջ Բալու եկաւ . առաջին անգամ քաղաքացիք տետրակ մը տուին ձեռքը՝ որուն մէջ Քաղցրահայեաց վանդին ասդիս անդին ցրուած 52000 դուրուշը արձանագրուած էր . Տիգրանեանը ջանք ըրաւ որ այս գումարը հաւաքէ . այս պատճառաւ իր վրայ 10—15000 դուրուշ անցնող Պաքար վարդապէտին ետեւէն լինկաւ , որն որ երբ խոստովանցաւ թէ այս ստակը տալու անկարող է Տիգրանեան անոր ձեռքը զիր մը տուաւ որ ասդիս անդին պարտի , ստակ հաւաքէ եւ պարտքը վեճարէ :

Այս միջոցիս էր որ իմ վրայ զբարսութիւն մը ըրին իր թէ եկեղեցին արծաթեղին ները գողցեր եմ . այս պատճառաւ գիւղացիք բազմութեամբ վանք գալով եկեղեցին ու առաջնորդարանը ինքեցին . Գալուստին կինն ալ որ առաջնորդարանին մէջ կը բնակէ՛ր դուրս հանեցին . ասոր վրայ Տիգրանեանը վանք գովակ անմիջապէս ատեան բացուեցաւ յանցաւորները յայտնուեցան եւ լուսարար Պարիդորն ալ անմեղ ելաւ . յանցաւորը որ Խյիսփի Առաքել վարդապէտն էր , կանչեց Տիգրանեանը եւ իր քովն ամիսը 120 դրշ ամսական առնող Ահմետ խավազին հրամայեց որ անոր գլուխը բռնէ ինքն ալ խրամաճը ձեռքը առնելով 30 հարուած տուաւ յանցաւորին կունակին ՚ի տես բազմութեան . այս բաղդին արժանացաւ տէր թարուսն ալ :

Ասկից ետքը Տիգրանեանը վանդին մէջ դըմանուած բոլոր կահ կարասիքները սկրաւ զըմի առնել . ինձ ալ պատուիքելով որ 50—60 կտոր սահան վերցնեմ , որուն հնազանդեցայ եւ պահեցինք պօտուրումին մէջ ՚ ՚ ՚ աս ալ լմնալին վերջը Պալուստին կինն դարձեալ առաջնորդարան բերել տուաւ ՚ ՚ ՚ եւ վափաքին հասնելով անհոգութեան մէջ ինկաւ . ահաւասիկ այս որերու մէջ էր որ զեղսութիւնն ու գինեմոլութիւնը կը թագաւորէր առաջնորդարանին մէջ , այս զուարթ եւ սոսկալի հանդէսներուն մենք ալ մասնակից էինք . Աւետիսին ձայնը խաղ կանչելէն մարեցաւ (ակամաց) քանի մը անգամ իմացուցինք իրեն թէ ըրածները ազգասիրութ . . . ե . . . ն . . . է շատ հեռու են եւ մոլութիւն կը կոչուին , բայց գաւագանին ամեն սաստիկ

հարուածները բերաննիս դոյեցին : Գրիգոր Քէրէսէձնեան Աւետիս Քէրէսէձնեան

Տիգրանեանի նկատմամբ հիմակու հիմայ կը դադրեցնեմք զրելիքնիս . յուսալով որ նորահամար կազմուած յանձնաժողովը ժամ առաջ նորա դատը տեսնելով հարկ եղածն կը տնօրինէ : Եյս խոստումնիս կը պահենք թէ որ Տիգրանեանի նկատմամբ յարձակում չստանամք .

Զ Ա Յ Ն Ա Զ Ա Ն Փ

Դպիրի մեր մասնաւոր բարեկամներէն ստացած տեղեկութիւններնիս կը հաւաստեն մեզ , թէ այս օրերս Պալապանեան Տէր Յակոբի դէմբոյր հրատարակութիւնները անտեղի եւ անհիմ զբարտութիւններ են , այս մասին եթէ լիովն համօզուինք , մեր օրագրոյ պայմաննին համեմատ յականէ յանուանէ սիտի խայտառակենք այն անձը որ իւր սորորագրութեամբը մեղ երկու նամակ լրիկած է եւ որոնք հրատարակած եմք առանց իւր սորորագրութեան ըստ իւր խնդրանաց :

Աստիճել օրինաւոր է որ խմբագիրք ամենուրեք , ահազին հարստութեանց , բազմաթիւ գործակալաց , յատուկ շոգենաւից եւ հեռագրաց տէր չը լինելով , չեն կարող իրենց հրատարակելու համար խրիուած գրութեանց հիմնաւոր կամանհիմն լինելին ստուգել եւ հետեւաբար զանոնք հրատարակելով երբէք ապօրինաւորութեամբ շարժած չեն լինիր . նըշաւակեալ անհատից կը մնայ ուրեմն հրապարակաւ ինքնանքնին պաշտպանել . ասոնք իրաւունք ունին ինքնինքնին արդարացընելին յետոյ այն անձին անունը պահանջել որ զիրենք նշաւակած է այս կամ այն հանդիսի մէջ . այն ատեն խմբագիրք պատրաստ են հրապարակաւ յայտնել այնպիսի անխիղջ անձի մը անունը որ անմարդավայել կերպով չերկնչեր իւր ընկերուներն անուանարկ ընելու :

Պալապանեան Տէր Յակոբի նկատմամբ այսպէս շարժէլ պատրաստ եմք :

— Մէծապատիւ Խաչիեան Ահմետի աղայն , որոյ զանազան բարերարութիւնները վայելած եմ Խպիրի մէջ եւ որն որ հիմայ Այցրաքազիին մէջ կը գտնուի , այս անգամ իւր կողմանէ մեր շաքարին հինդ օրինակ դրուելով ընծայեց . Պարակազիի , Կիկոմիդիայի աղջկանց

Մանխափ, Սեբաստիոյ եւ Վոլանպէկի դըպ-
րոցներուն։

— Եմասիայի առաջնորդ Գեորգ Սրբա-
զանի նկատմամբ եղած ցաւալցի հրատարակու-
թիւնները մեզ մեծ վիշտ պատճառած էին։
այս անգամ յիշեալ քաղաքէն առած տեղեկու-
թիւններուս նայելով Սրբազն Վոլաջնորդն
բոլորովին անմեղ է եղեր եւ իրեն նկատմամբ
եղած հրատարակութիւններն թշնամական։
գրուած է մեզ թէ Ս. Վոլաջնորդը մասնաւոր
գրութեամբ մը ինազբեր է Սրբազն Պատրի-
արքէն որ իրեն վոյա եղած ամբաստանութեանց
համար յատուկ քննութիւն մը լինի։ Կըյու-
սամք ուրեմն որ ամբաստանութեանց՝ կծու
հարուածին տակ հեծող այս եկեղեցւոյ տաշ-
տօնեային ձայնը ժամ յառաջ լսելի լինելով,
ճշմարտութիւնը ինչ որ է երեւան կելէ, եւ
արդարութիւնը կը փառաւորուի։

— Եզրային Քաղաքական ժողովը վերա-
կաղմութիւնը այն աստիճան սրտերնիս միխ-
դարութեամբ շեցուցած է՝ որ բանիւ չեմք
կարող բացառիրել, մաղթեամք ուրեմն որ յիշեալ
ժողովը՝ սակաւ ինչ զոհորութեամք սա մեր
խեղձ, թշուառ եւ խաւար վիճերու մէջ տո-
ղացող անմիմիթար ազգեցնուս համար խորհի,
զգայ ու գործէ ինչպէս որ կը յուսամք եւ կը
ինդրեմք իրմէ։

— Առուշէն եկած լուրերն խիստ զոհա-
ցուցիչ են՝ ի մասին բերերու առատութեան
եւ աժանութեան։ մանաման ալ խիստ առատ
տեղացեր է։

— Ուռշէն Վոլաջնորդ Նըրեմիա վարդա-
պետը Սրբալ դիւզի Վոլաքելոց վանքն երթա-
րով եւ հոն հաւաքելով երեւելի Խշաններ եւ
Անէսներ, ամեն ջանքն ի գործ գնելով ժամա-
նակէ մը հետէ՝ անոնց մէջի տիրած խոռոշու-
թիւնը վերցուցեր է ամենայն սիրով եւ յաջողու-
թեամբ, տարի Նըրեմիա վարդապետը ի պար-
ծանս Վզգիս։

— Կարինի Վոլաջնորդ Յարութիւն Ե-
պիսկոպոսը իրեն նկատմամբ մեր օքագրոյ
շարու թուով հրատարակած տեղեկութիւններ-
նիս սուտ հանելու համար քահանաներու եւ
մէկ քանի աշխարհականներու ստորագրու-
թեամբ բողոքոյ զիս մը իրկեր է հոս Եզրա-
յին Պատրիարքարանը, տեսնենք պիտի կընայ
արդարացընել ինքընիքը։

— Օքագրութեանց մէջ շատ անգամ խո-
չոր խոչոր անուններով ընկերութեանց հիմնա-

դրութիւնները կը կարդամէք։ ասոնք շատերը
կարդալով կուրախանան, իսկ ես՝ որ Պօլսոյ
մէջ կը գտնուիմ եւ լաւ տեղեակ եմ Պօլսոյ
Հայոց բնութեանը՝ շատ չեմ ուրախանար։
զի դիտեմ եւ լաւ համոզուած եմ որ Պօլսոյ
Հայերը շատ աղէկ դիտեն ընկերութիւններ
հիմնադրել, քուեարկութիւններ ընել, ատե-
նապեսներ ընտրել, տօմարներ բռնել, Շնդ-
հանուր ժողովներ կազմել եւ Ծնօրէն ժողովներ
հաստատել սակայն ցաւալի է ըսելո որ այս ա-
մենուն հետ աննոյ քով մէկ բան մը կը պակախ
եւ այն է ուեսպանի։ Խրաւունք ունիս ըն-
թերցո՞ղ հարցնելու, թէ ի՞նչ կըլլայ որ ընկե-
րութեանց վիճակը կայլափոխի։ հարցմանդ պա-
տասխաններու համար կը կարմիրի։ Վոլաջին ան-
գամ ժողով կըլլայ, դործերը կը բաշխուի, աս-
տիճանները կորոշուին, քիչ ատենի մէջ ալ փոք-
րիկ գումար մը կը հայթայիթուի ու խմբագիր-
ներն ալ անկից խրախուսելով կակըսին գովասա-
նել։ ասի առաջին կերպարանքն է ընկերու-
թեանց, ասկից ետքը կառաջնորդէ մէկ անհա-
մաձայնութիւն մը ուրիէ նաեւ շատ անգամ ալ
կուի կը ծագի. իսկ այս միջոցիս ընկերութեան
անդամները իրենց պարտաւորութիւնը կը կա-
տարե՞ն. այո՛, մէկ մէկ ծայր կը քաշուին թող-
լով ասպարեզը երկու հակառակորդ մասերուն։
վերջապէս օր մը անոնք ալ անդպայութեան շա-
պիկը կը հագնին ու ծայր մը կը քաշուին։

Վյո պատմածս այնչափ յուսահատելի չէ
ընդհանուրին, ասկէ աւելին կայ որ ցաւօք
սրտի պարտաւորած եմ զրի առնելու։

1860 թուականին Եւնի-գարուի մէջ հըս-
կումներով հիմնադրեալ Վշոտեան անուն հըս-
չակաւոր ընկերութեան անօրէն ժողովը կը հը-
րաժարի, նոր կաղմաւած անօրէն ժողովի մը
յանձնելով 10000 դուրուշի չափ ստակի գումար
մը. նոր անօրէն ժողովը՝ կանոնին համեմատ իւր
մէջն ատենապետ, ատենադպիր եւ գանձա-
պետ կընտրէ. ասոնց մէջէն գանձապետ եղող
յարդոյ անձը կը հրաժարի պարուակ բռնելով
մասուկին Յ բանայի ունենալը. տնօրէն ժողովի
մէկ մասը շատ հոգնած ըլլուուն կուիւներէ կա-
ղաչէ, կը պարագանար գանձապետը իւր ըսածը
ետ չառնուր. տնօրէն ժողովը կը պարտաւորի
ընդհանուր ժողով ընել. համակներ կը ցրտին,
ընդհանուր ժողով չըլլար, երկրորդ անգամ մէջ
մաս չի գանուիր, լապաց միջոցաւ կը ծանուցա-

նէ , արդիւնք մը չի յառաջանար . ուստի յուսահատելով տնօրէն ժողովն ալ կը դադարի գործելէ . ամիսներ եւ տարիներ կանցնին , ընկերութեան վիճակը նոյնը կը մնայ . բայց որովհետեւ մնայ մտուկի ստակին մէկ մասը քօնաօլիս է , կը պարտաւորին օր մը մնտուկը բանալ տոկոսները կտրելու համար . մեծ գժուարութիւններէ վերջը գանձապետին քովի եղած բանալին եւ ուրիշ երկու բանալիները մէկտեղ բերելով մնտուկը կը բանան . բայց ի՞նչ կը տեմին . սընտուկին 30 կամ 40 լիբայի չափ ստակ համբարձեր է . հոն գոլի ձեռք է մտեր . . . ասոր վըրայ բորբովն այլայլած եւ շփոթած մնտուկը կը գոյցն , բերաննին ալ միատեղ . հոս մարդ զանազան մաքերու կերպայ . Եէնի—գաբուի թաղական խորհրդոյ հսկողութեանը յանձնըւած մնտուկ մը ի՞նչպէս կրնայ բայցուիլ , մանաւանդ գանձապետը թաղական խորհրդոյ մէկ անդամը ըլլալուն թաղականաց ըսած է եղեր որ « տնօրէն ժողովը դադարեալ վիճակի մէջ է . ուստի չըլլայ որ թող տաք մնտուկ բանալու ըստ մեղ երկու ժողովը ամբատանութեան են թակայ է . մէկը Եէնի—գաբուի թաղական խորհրդը միւսը բնկերութեանս տնօրէն ժողովը . մենք աղէկ ճանչնալով այս երկու խորհրդոց անդամները , չեմք համարձակիր բան մը ըսելու , բայց միայն կաղաչեմք որ՝ այս գործը օր մը առաջ մաքրեն եւ ընդհանուր գրգռութեան պատճառ չըլլան , այս է մեր փափաքը եւ կարծեմ օրինաւոր ալ է այսպէս ընել » .

* * *

— Պաւառներէն առած նամակներնուսնայելով զիճութիւնը եւ հեշտասիրութիւնը այն աստիճան ճարակած է որ մարդ մէկ կողմանէ նոցա բարոյական եւ նիւթական թշուառութեան վրայ ողեացած ժամանակ , ուրիշ կողմանէ ալ նոցա բնական կայութեան վրայ կը զարհութի . չայ ընկերութեան արմատը չորսընող այս անիծեալ ախտերուն առաջքն առնելու համար , մենք օր քանի մը կտոր աշխատութիւններ հրատարակեցինք , սակայն կը խոստանամք օր թերթերնուս ներածին չափ խօսիմք եւ բայցարենք թէ ի՞նչ ահարկու եւ երկու զալից չարիքներ կարգասաւորինք գիճութենէ եւ հեշտասիրութենէ , յուսալով որ այս մասին մենէ խիստ բարձր տաղանդ եւ զրիչ ունեցող խմբագիրներն ալ իրենց ձեռքէն եկածին

չափ ձայնակից եւ ջանակից պիտի լինին՝ մեղ . — « Ծնելլալ Համբարձումը քահանայ ըլլալ կուղէ , շատ լաւ մենք ալ կը խոստովանիմք իւր արժանաւորութիւնը , միայն թէ զինքը աշամայ մեղքէ մը ազատելու համար կը խնդրեմք իսկէ որ մեղմէ չորս տարի առաջ հնդկահաւանիս եւ կամ անոր գինը հատուցանէ եթէ ոչ պատճառ կըլլայ » :

* * *

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

Հ Ա Մ Ա Ռ Օ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԵՂԻՆԱԿ

ՍԻՄՈՆ ՄԻՔԱՅԻԼԵԱՆ

Համբարհաղբութեան ընտիր գասաղիլք մընէ , կը ծախուի ամեն գրավաճառաց քով գին 7 դուրուշ :

Օրագիրս կը հրատարակի ամեն ամսոյ 4 ին , 10 ին եւ 20 ին : Գին տարեկան կանխիր 70 դուրուշ . վեցամսեայ 40 : Դուրս խրկուած օրագրոց ծախրն առնեղին վերայ է :

Բաժանորդագրութիւնը կընդունուին Կ. Պօլիս Օրագրոյս գրասենեակը Մեծ նոր խանի վերի դուռութիւն 2: — Եզմիր Մաղիկ Հանդիսի գրասենեակը : — Հակապ . Յ. Ս. Քիւրքճանօն : — Թէրիտարի , Հայրենասիրաց զնիկերութիւն : — Կարին , Արշարունի ընրերցարան : — Անդրիանուպօլիս , Թորոս Յովհաննեսեան : — Նիկոմիդիա , Պ. Համբի Յակոբ Նազարեան : — Տրավիզոն , Պ. Խաչատուր Էլմասեան : — Ալին , Պ. Ղազարոս Ճանապեան :

Ինչ որ Խմբագրութեան եւ Տնօրենաւորեան կը վերաբերի , պէտք է ուղղել առ շարագիր եւ Տնօրեն օրագրոյս ,

ԱՐՄԵՆԱՆ ՀԱՅՈՒԹԻՒՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ռ. Յ. ՔԻՒՐՔՃԵԱՆ
ԿՈՍՏԱԴՐԱՎՈՒՊՈՒԽ , ՖԻՆՃԱՆՃՐԱԿՐ